

Владимир Йончев

НЯКОИ БЕЛЕЖКИ КЪМ НЕЯСНОТИТЕ В БИОГРАФИЯТА НА СВ. ГРИГОРИЙ НИСИЙСКИ

The author is a doctoral candidate in Systematic Theology at the Faculty of Theology of Sofia University “St. Kliment Ohridski”. E-mail: iontchev1@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0001-5754-7504>.

Abstract: Vladimir Iontchev, *St. Gregory of Nyssa – Reflections on the Uncertainties in His Biography*.

St Gregory of Nyssa remains one of the most enigmatic figures among the Church Fathers. Although multiple accounts of his life have come down to us, they are riddled with ambiguities that leave ample room for speculation. Theological scholarship from the seventeenth to the nineteenth centuries tended to depict Gregory as a contemplative thinker, ill-suited to secular engagement and inclined to favour repose over action—claims frequently advanced without firm evidential basis. This paper re-examines such portrayals in light of biographical material that suggests a far more complex, turbulent, and, at times, controversial life. It asks whether the dominant image of Gregory promoted during this period represented an interpretive strategy aimed at harmonising the apparent contradictions in his life and conduct—contradictions which clashed with contemporary expectations of sanctity.

Keywords: *Gregory of Nyssa, Prosopography, Cappadocian Fathers, Patristics, Orthodox Theology, Patristic Prosopography, Byzantine Prosopography*

За живота или житието на св. Григорий Нисийски [Γρηγόριος ὁ Νύσσης] има не малко сведения. Повечето са от неговите собствени произведения и от произведенията на другите двама велики кападокийци – св. Василий Велики и св. Григорий Богослов. Но тъй като тези откъслечни редове не са писани с цел да се състави биография на светеца, а в съвсем друг контекст, около живота на св. Григорий Нисийски има много неясноти, а от там и редица спекулации.

Не е ясно кога точно е роден¹. Илия Цоневски използва пределно коректната формулировка, че е „роден вероятно около 335 г.“² и би могло да се каже, че 335-а е годината, която най-често се споменава като най-вероятна година за раждането на светеца³. Но не са малко авторите, които са склонни да смятат, че е роден по-рано – през 331 г.⁴ А други автори автори пък допускат възможността да е роден доста по-късно – докъм 340⁵ г. Герхард Май дава като вероятен целия период между 331 и 340 г.⁶

Роден е в Кесария⁷ или в Неокесария⁸, в Мала Азия (Анатолия) – една от най-рано християнизирани области в света. Двата града отстоят на 700 км един от друг – Кесария е съвременният Кайзери в Кападокия, Неокесария е град Никсар в Понт, откъдето е родът на баща му. Алексей Фокин обвързва въпроса за родното му място с въпроса за годината на раждането. „Григорий е роден през 331 г., в Неокесария, провинция Понт, където неговият баща Василий Стария е служил

¹ По въпросите за хронологията виж G. May, „Die Chronologie des Lebens und der Werke des Gregor von Nyssa“, in M. Harl, *Écriture et culture philosophique dans la pensée de Grégoire de Nysse* (Leiden: Brill, 1971), 51–66.

² Цоневски, И., *Патрология. Живот, съчинения и учение на църковните учители и писатели*. Част I, София: Софийска света митрополия, 2021 [Tsonevski, I., *Patrologia, Life, Works and Doctrine of Church Teachers and Writers*. Second edition, Part I, Sofia: Holy Metropolis of Sofia, 2021], 507.

³ Вж. Quasten, J., *Patrology*, vol. III, *The Golden Age of Greek Patristic Literature From the Council of Nicaea to the Council of Chalcedon*, Allen, Texas, (не е указана година) p. 254 прави уговорката „около 335 г.“, както и Meredith, A. S. J., *Gregory of Nyssa*, London–New York 1999, p. 1; за разлика от тях Silvas, A., *Gregory of Nyssa: The Letters*, Leiden – Boston 2007, p. 1, дава категорично годината 335.

⁴ Напр. Tillemont, L. *Memoirs pour Servir à l'Histoire Ecclésiastique des Six Premiers Siècles—Tome Neuvieme qui Contient les Vies de Saint Basile, de Saint Gregoire de Nazianze, de Saint Gregoire de Nysse, et de Saint Amphiloque*, Venise, 1732, p. 561. Точният ми израз е „ne peut être venu au monde avant l'an 331“ (не може да е дошъл на света преди 331 г.). Въпреки очевидната и много коректна уговорка, която Tillemont прави, тази датировка често се цитира като категорично мнение на Tillemont, че св. Григорий е роден през 331 г.

⁵ Drobner, H. *The Fathers of the Church: A Comprehensive introduction*, Peabody, Massachusetts, 2007, p. 277 смята, че св. Григорий е роден между 335 и 340 г.

⁶ May, G. „Die Chronologie des Lebens und der Werke des Gregor von Nyssa“, in M. Harl, *Écriture et culture philosophique dans la pensée de Grégoire de Nysse* (Leiden: Brill, 1971), 51.

⁷ Цоневски, И. *Цит. съч.* [Tsonevski, I. Op. cit.], 507 дава като място на раждане Кесария или Севастия.

⁸ Silvas, A. *Gregory of Nyssa: The Letters*, Leiden–Boston 2007, p. 3.

като ритор. Друга възможна дата и място на раждане е 335 г., в Кесария Кападокийска⁹, пише той⁹. За първия вариант Фокин се позовава на Тилемон¹⁰ и Обоино¹¹, за втория – на Каневе¹², Меридит¹³ и Кестен¹⁴.

Не се знае и къде точно се е намирала древната Ниса, на която е бил епископ и която е дала прозвището му. Била е не далеч от Кесария, главния град на Кападокия по пътя за Анкира¹⁵. Тези непълни данни, допълнени с туристически интереси и с факта, че са съществували множество селища с това име, дават основание за възникване на спекулации и местни легенди, подобни на тези за търсенето на Атлантида и родното място на Омир. Въпреки тях в научните изследвания има широко съгласие с локализацията на Ф. Хилд и М. Рестле¹⁶, според която Ниса се намирала в района на Büyük- и Küçükkale Tere, на 1 км северно от Harmandalı, и на 28 км югозападно от Kirgehir.

Съвсем нищо пък не знаем за годината на смъртта му. Последното сведение за него е от 394 г.¹⁷, когато е взел участие в Константинополския събор във връзка с въпроса по делата на Аравийските църкви¹⁸. Общоприето е, че е починал скоро след това, но единственото доказателство е, че повече липсват сведения за него. Част от авторите цитират категорично 394 г.¹⁹ като година на смъртта му, други я отбелязват като най-вероятна²⁰ с различни уговорки²¹ Трети са склонни

⁹ Фокин, А. Р. *Святитель Григорий Нисский. Жизнь, труды, учение*. Москва 2006 [Fokin, A. R. *Saint Gregory of Nyssa: Life, Works, Doctrine*. Moscow, 2006], 8.

¹⁰ Tillemont, L. *Op. cit.*, 561.

¹¹ Aubineau M. *Gregoire de Nysse. Traité de la Virginité. Introduction* (SC 119, 1966), 38.

¹² Canévet M. „Grégoire de Nysse,“ in: *Dictionnaire de spiritualité*. Paris, 1967. Т. 6. Р. 972.

¹³ Meredith, A. S. J., *Op. cit.*, p. 1

¹⁴ Quasten, J. *Op. cit.*, p. 254

¹⁵ Tillemont, L. *Op. cit.*, 565.

¹⁶ Hild, F. and M. Restle, *Tabula imperii Byzantini. 2 Kappadokien (Kappadokia, Charsianon, Sebasteia und Lykandos)*. Band II Kappadokien, Wien, 1981, 246–248.

¹⁷ Quasten, J. *Op. cit.*, 255.

¹⁸ Цоневски, И. *Цум. съч.* [Tsonevski, Il. *Op. cit.*], 513.

¹⁹ Altaner, B. *Patrologia*, Madrid 1956, p. 268

²⁰ Quasten, J. *Op. cit.*, 255

²¹ Tillemont, L. *Op. cit.*, 599 дава като най-вероятна година на смъртта му 394, но оставя вратичка, че тя може да е настъпила и по-късно, в следщите 9 години. Думите му в приблизителен превода звучат така: Той (Григорий) може да е починал през 394 г., което е последната година, в която се говори за него, и в която е бил най-много в 64-ата година от живота си. Изглежда не е доживял до размириците, предизвикани през 403 и 404 г. от Теофил срещу Йоан Златоуст, в които няма никакво участие.

да отнесат смъртта му към 395 г., но също с уговорки.²², а четвърти дават като възможни и двете години 394 г. и 395 г.²³

Роден е в богато, благочестиво и уважавано семейство, дало на църквата поне десет светци. Майка му Емилия и баща му Василий Стари също са причислени към светците от местните християни в Кападокия. Дали те са имали 9 или 10 деца също е спорно – самият Григорий дава противоречиви сведения. В пета глава на *Vita sanctae Macrinae* Григорий пише, че майка му е имала четирима синове и пет дъщери²⁴. И след това в 20 глава²⁵ пише, че имуществото е било разделено на 9 според броя на децата. Но в 13-та глава²⁶ казва, че Петър е десетото дете на майка им Емилия.

Сигурно е обаче, че най-големите деца в семейството са св. Макрина Млада и св. Василий Велики, които оказва огромно влияние върху живота на Григорий. Последния той нарича „свой духовен отец и учител“ в не едно свое съчинение²⁷.

Според традиция в изследванията на св. Григориевото наследство, която възхожда към Тилемон²⁸ св. Григорий Нисийски е описван като съзерцателен и нежен, непригоден за светския живот, обичащ повече почивката от действието. В приблизителен превод думите на Тилемон звучат така: „Доколкото можем да съдим за него по неговите писания, той беше мек, добър и лесен дух, който съдържаше много висота и светлина, все пак притежаваше много простота и искреност, който обичаше повече спокойствието, отколкото действието и работата в кабинета пред шума на делата, който също така беше без показност, склонен да оценява и да хвали другите и да се поставя под тях. Но макар че той търсеше само покой, ние видяхме, че неговият ентусиазъм за братята често го е ангажирал с големи дела, и че Бог е удостоил

²² Moore, William, *A Sketch of the Life of S. Gregory of Nyssa*, in Schaff, Philip, *Nicene and Post-Nicene Fathers, Series II, Vol. 5, Christian Classics Ethereal Library*; 1.1 edition (June 8, 2009), p. 20, пише „вероятно 395“.

²³ Silvas, A. *Op. cit.*, p. 57.

²⁴ Gregorius Nyssenus, *De vita sanctae Macrinae* (PG 46, 965).

²⁵ *Ibid.*, 976-77.

²⁶ *Ibid.*, p. 973.

²⁷ Нап. Gregorius Nyssenus, *De hominis opificio* (PG 44, 125 B).

²⁸ Tillemont, L. *Op. cit.*, 561. Шаф цитира тези думи на Луи-Себастиен льо Нен дьо Тилемон, френски църковен историк от XVII в., в своето животоописание на св. Григорий Нисийски: Schaff, Ph. *Op. cit.*, 20.

неговата простота, като го е направил учител, доктор, миротворец и арбитър на църквите“.²⁹

Прави впечатление, че Тилемон коректно отбелязва, че този психологически портрет е само на базата на неговото тълкуване на текстовете на св. Григорий Нисийски. Но когато Уилям Мур пише своята биографична бележка³⁰ за Григорий в първия и епохален превод на съчиненията му на английски, това уточнение на Тилемон е пропуснато. Така чрез това най-влиятелно в англоезичният свят издание на работите на Григорий, остава усещането, че тази оценка е безалтернативна и общоприета.

Много възможно е такова тълкувание да е опит да се обяснят противоречиви постъпки и факти от биографията на светеца, които се разминават с господстващото през XVII-XIX в. разбиране за житието на един светец. Несъмнено влияние върху тези изследвания е оказал и духът на протестантското пуританство, така болезнено познат от интерпретациите на житията на светиите, които по същото време се печатат в Руската империя, а след това се репродуцират из страните, намиращи се под нейно влияние.

Илия Цоневски също споделя подобна оценка. Позовавайки се на католическия учен Otto Bardenhewer, той рисува Григорий като „предимно човек на тихата научна работа“.³¹ Но в същото време трябва да се отбележи, че видният протестантски богослов Юлиус Руп³², когото Мур на няколко пъти цитира за други неща в своя *A Sketch of Life of Gregory of Nyssa*, има доста по-различно мнение за характера на св. Григорий – нещо, което самият Мур пропуска. Руп също уточнява, че за неговия характер може само да се предполага от разпръснати откъси в съчиненията му, но набляга на желанието за независимост

²⁹ Tillemont, L. *Op. cit.*, p. 600 Autant en effet, qu'on peut juger de lui par ses écrits, c'étoit un esprit doux, bon, facile, qui avec beaucoup d'élévation et de lumière, avoit néanmoins beaucoup de simplicité et de candeur, qui aimoit plus le repos que l'action, et le travail du cabinet que le tumulte des affaires, qui avec cela étoit sans faste, disposé à estimer et à louer les autres et à se mettre à dessous d'eux. Mais quoiqu' il ne cherchât que le repos, nous avons vû que son zèle pour ses frères l'avoit souvent engagé à de grands travaux, et que Dieu avoit honoré sa simplicité en le faisant regarder comme le maitre, le docteur, le pacificateur et l'arbitre des églises.

³⁰ Moore, W. in Schaff, Philip, *op. cit.*, 20.

³¹ Цоневски, Ил., *цит. съч.* [Tsonevski, Il. *Op. cit.*], 513.

³² Rupp, Julius, *Gregor's des Bischof's von Nyssa, Leben und Meinungen*, Leipzig, 1834, 14.

у св. Григорий, на сблъсъците, в които неговата научна образованост се изправя срещу църковния живот, на страстта му към полемиката и склонността му към гневливост.

Не е ясно кога св. Григорий е приел свето тайнство Кръщение, но е ясно кога в действителност се е обърнал истински към вярата. Самият той разказва как по време на честване пренасянето на мощите на Свети Четиридесет мъченици, на него му станала досадна службата, отделил се в една беседка и заспал. Сънувал как светците го бият с пръчки, а само един го защитил³³. Малко след това Григорий приел длъжността четец (анагност) в Църквата в Кесария³⁴.

По това време брат му Василий, сестра му Макрина, майка му Емилия и братовчед му св. Григорий Назиански (Богослов) основават монашеска община, в която младият св. Григорий често идвал и св. Василий му изглежда остава с впечатление, че скоро и по-младият му брат ще се присъедини към монашеския живот.³⁵ Но вместо това Григорий напуска поста си на четец³⁶, за да изучава професионално риторическото изкуство, за което неговият приятел Григорий Богослов жестоко го порицава в нарочно писмо³⁷. Спорен момент за изследователите му е дали това е била единствената причина. Мнозина са склонни да приемат, че истинската причина е, че св. Григорий Нисийски се е оженил, вероятно за девойка на име Теосевия. Свидетелства за това черпим от едно писмо и епитаф на Григорий Назиански³⁸ и най-вече от съчинението на св. Григорий Нисийски „За девството“³⁹, което изглежда, че той е написал след като вече е бил женен.

Част от изследователите са склонни да приемат, че от този брак св.

³³ Gregorius Nyssenus, *Encomium in XL martyres II* (PG 46, 784-5).

³⁴ Aubineau M. *Gregoire de Nysse. Traité de la Virginité. Introduction* (SC 119, Paris, 1966, p. 56). Макап че във всички патрологии и справочници това се споменава като неоспорим факт, Обоино прави уточнението, че единствената информация за това има-ме от едно писмо на св. Григорий Богослов (*Greg. Nazianz. Ep. 11* (PG 37, 42-43), в което го критикува, че се е отказал от длъжността.

³⁵ Basilus Ceaseriensis, *Epistola 14* (PG 32, 276).

³⁶ Aubineau, M. *Op. cit.*, 61-62.

³⁷ Greg. Nazianz. *Ep. 11* (PG 37, 42-43).

³⁸ Greg. Nazianz. *Ep. 197* (PG 37, 321).

³⁹ Вж. Gregorius Nyssenus, *De verginitate* (PG 46, 317-407).

Григорий дори е имал син⁴⁰.

Въпросът как бракът на Григорий се съотнася с аскетизма вероятно е сред най-интересните в биографията му. В главата за Григорий Нисийски във „Философски идеи в Православния изток“⁴¹ Антоний Хубанчев и Тотю Коев пишат, че под влияние на философските системи на Платон и на Аристотел и поради вътрешната си нагласа той не споделял изцяло аскетичните настроения, които имали превес в семейната му среда. Но може би именно под влиянието на семейната среда и такива приятели като Григорий Богослов, той се е отказал от светското поприще и се е отдал на аскетизъм.⁴²

Ан. Хубанчев и Т. Коев, смятат, че вероятно по това време е настъпила промяна и в отношенията между него и съпругата му Теосевия. Между тях са се запазили смо духовни връзки или Теосевия е постъпила в монашеското общежитие на св. Макарина.⁴³

Следва друг неясен период в живота на св. Григорий. За него черпим сведения най-вече от писма на брат му Василий. В тях има отделни думи и изрази, които често се привеждат като доказателства за характера на Григорий. На нас ни се струва обаче, че те никак не подкрепят тезата, за „човек на тихата научна работа“, а точно напротив – говорят за действен и дори авантюристичен характер.

През 370 г. св. Василий Велики е избран за епископ Кесарийски. Почти веднага той влиза в конфликт със своя чичо епископ Григорий, много уважаван в семейството човек. За да помири роднините си, Григорий Нисийски пише три фалшиви писма до брат си от името на чичо си. Когато разбира измамата, на Василий му се иска „земята да се разтопи под краката му“⁴⁴, според неговия израз в писмо 58 до брат му Григорий. В същото писмо Василий укорява брат си за неговата наивност (χρηστότης) и простота (ἀπλότης).

Без желание, по настояване на брат си Василий Велики през 372 г.

⁴⁰ Danielou, J. „Le mariage de Grégoire de Nysse et la chronologie de sa vie.” *Revue d'Etudes Augustiniennes et Patristiques* 2:1-2, (1956), 71-78.

⁴¹ Хубанчев, Ант., Т. Коев, *Философски идеи в Православния изток*, София, 1993 [Hubantchev, Ant., T. Koev, *Philosophical ideas in the Orthodox East*, Sofia, 1993], 45-46.

⁴² *Ibid.*, р. 46, правят този извод в контекста на 11-о писмо на Григорий Назиански *Greg. Nazianz. Ep. 11* (PG 37, 42-43), което цитират малко преди това.

⁴³ *Ibid.*, 46.

⁴⁴ *Basilius Ceaseriensis, Ep. 58* (PG 32, 408-409).

Григорий поема поста епископ на градчето Ниса⁴⁵.

В писмо 100 на св. Василий Велики до Евсевий, епископ Самосатски, четем: „Аз съм обграден от тревоги, които изискват вашата помощ и съчувствие, както по въпросите за назначаването на епископи, така и по отношение на проблемите, причинени ми от простодушието на Григорий Нисийски, който свиква синод в Анкира и не оставя нищо недовършено, за да се противопостави на мен.“⁴⁶

През 375 г. Григорий иска, но Василий отказва да го прати с делегация за преговори с папа Дамас в Рим,⁴⁷ поради неговата „пълна неопитност в църковните дела“⁴⁸.

Тези две писма на Василий (100 и 215) също биха могли да се смятат за доказателство за простодушието, наивността, неспособността на Григорий да движи църковните дела и дори непригодността му към обществения живот. Но на нас ни се струва, че те говорят и за желание у Григорий да участва в църковните интриги по това време, дори това да е тайно от брат му или даже против неговата воля. Тези писма също така говорят и за разминаване между собствената му самооценка за качествата му и оценката на брат му. Някак си от самосебе си се приема, че оценката на св. Василий е правилната. Вероятно за това спомага и извънмерната почит и преклонение, с които Григорий говори за великия си брат в съчиненията си. Но съдейки от живота на Григорий в периода след смъртта на Василий (379 г.), може да се направи заключение, че дори и той през 70-те години на IV в. да не е имал качествата на общественик, през 80-те години вече ги е развил в степен да бъде достоен наследник на брат си не само като мислител, но и като църковен политик.

Но преди да стигнем до това време, неизбежно е да преминем към друг неясен период в живота на Григорий.

През зимата на 375 г. в Кападокия пристига наместника на Понт Демостен⁴⁹, покровител на еретиците (φιλαίρετικός), според изказа на св. Василий в 237-то писмо до Евсевий, епископа на Самосата⁵⁰. Ско-

⁴⁵ Basilius Ceaseriensis, *Ep.* 225 (PG 32, 839-840).

⁴⁶ Basilius Ceaseriensis, *Ep.* 100 (PG 32, 503-505).

⁴⁷ Drobner, H. *Op. cit.*, 278.

⁴⁸ Basilius Ceaseriensis, *Ep.* 225 (PG 32, 839-40).

⁴⁹ Фокин, А. Р. *Цит. съч.* [Fokin, A. R. *Op. cit.*], 16.

⁵⁰ Basilius Ceaseriensis, *Ep.* 237 (PG 32, 885-888).

ро след това, в Анкира е свикан поместен събор, състоящ се от покорните на епископи ариански епископи, на който Григорий е обвинен в злоупотреба с църковни пари и незаконно ръкополагане.⁵¹

Разбира се в църковната памет и в което и да било научно изследване няма и капка съмнение, че обвиненията са изфабрикувани, каквато теза веднага издига св. Василий и защитава в поредица от свои писма (225, 231, 232, 237, 239).⁵² Абсолютно от всички автори се приема и няма основание да се съмняваме в това, че обвиненията срещу Григорий са атака на подкрепяната от императора еретическа партия, целяща да уязви православните, чийто безспорен лидер по това време е св. Василий Велики. Но възниква въпросът защо за мишена на атаката е избран именно Григорий Нисийски? Защо атаката не е срещу друго от назначенията на св. Василий Велики – например св. Григорий Богослов или св. Амфилохий Иконийски? Пет години по-късно подобна атака срещу св. Григорий Богослов наистина ще последва. Той е свален от престола на патриарх Константинополски по обвинение, че вече е епископ на Сасима. Макар и това обвинение да е спорно, все пак то би могло достатъчно достоверно да се припише на Григорий Богослов. Какво е давало основание на враговете на св. Василий да припишат изфабрикуваните обвинения за злоупотреби на Григорий Нисийски? Ако съвременниците му са имали за него разбирането, което има Тилемон, че той е мек, добър и лесен дух, с висота и светлина, и простота и искреност, който обича повече спокойствието, отколкото действието и работата в кабинета пред шума на делата, то изфабрикуваните обвинения не биха могли да имат и онази минимална достоверност, която неминуемо се изисква, за да не бъдат осмени още при изговарянето си. Дали пък съвременниците му не са имали друга представа за него? Особено ако е имал страст към риториката и показността, която неизбежно е свързана с нея, ако вече е напуснал църквата, за да се посвети на тази показност, ако са приемали, че той е отклонил монашеското целомъдрие, което брат му и приятелят му – другият Григорий, са приели, ако е бил женен, а след това се разделил със съпругата си, въпреки че са имали син, ако вече вкусил плодовете на брака, е написал съчеинението „За девството“,

⁵¹ Фокин, А. Р. *Цит. съч.* [Fokin, Al. op. cit.], 16, цитирайки писма 225 и 237 на Василий Велики – виж бел. 49 и 51.

⁵² Вж. Silvas, A. *Gregory of Nyssa: The Letters*, Leiden–Boston 2007, 31.

ако въпреки непригодността си към църковните дела, е желаел да се намесва в църковните интриги на времето през главата на разумния си брат?

Ако само част от тези неясноти в биографията му са в отрицателна светлина – или нещо повече, ако враговете му са успявали да ги представят в отрицателна светлина, то не е изключено съвременниците му (или поне враговете му) да са го смятали за достатъчно непредвидим, за да може злословията срещу него да не бъдат отхвърлени веднага като неприложими към личността му.

След близо три години, в които води скиталчески живот извън пределите на Кападокия, поддържайки на различни места православните в борбата им с арианите, през 378 г. Григорий триумфално се връща в Ниса, където е посрещнат радостно от паството си.⁵³

Съчинението „За девството“, датирано към 371 г., е единственото, което св. Григорий пише преди 379 г., когато в кратко време умират брат му св. Василий и сестра му Макрина. Тяхната смърт е поврат в живота му и през следващите петнадесет години той не само ще напише всичките си многобройни творби, но и ще вземе дейно участие в живота на Църквата, като участва и в няколко църковни събори. Отново насила през 380 г. св. Григорий е избран за епископ на Севастия, но успява да отклони предложението и да се завърне на престола си в Ниса, а епископския престол в Севастия поема най-малкият му брат Петър⁵⁴.

Следващите години от живота на Григорий рязко контрастират с определенията, които св. Василий му давал десетина години по-рано. Няма и следа от наивност, простота или неопитност в църковните дела. Точно обратното – Григорий проявява качества, които му отреждат мястото на лидер на православията, което допреди него е заемал брат му. И то в много по-голяма степен, отколкото другият велик кападокиец Григорий Назиански, който е изглеждал предопределен за тази роля.

През 380 г. за патриарх Константинополски е интронизиран св. Григорий Назиански, а скоро след това – през май 381 г.⁵⁵ новият император Теодосий свиква Втория вселенски събор в Константинопол.

⁵³ Basilius Ceaseriensis, *Ep.* 231, *Ep.* 232 (PG 32, 861; 863).

⁵⁴ Gregorius Nyssenus, *Ep.* 19 (PG 46, 1072-80).

⁵⁵ Silvas, A. *Op. cit.*, 46-47.

Св. Григорий Назиански обаче не успява да се задържи на поста си, подава оставка след обвинения, че неканонично е бил избран за предстоятел на тази катедра, и на събора основната битка с арианите и техните разновидности изнася самият св. Григорий Нисийски.

Григорий произнася откриващото слово на събора⁵⁶ и надгробното слово за Мелетий Антиохийски, който председателства първите дни на събора и умира внезапно в края на май.⁵⁷

Съборът завършва с триумфална победа на Никеиското вероизповедание срещу арианската ерес. А също и с нова редакция на Никеийския символ на вярата, редакция, която ползваме до ден днешен в Църквата – Никео-Константинополския символ на вярата. Григорий Нисийски играе важна роля при утвърждаването на осъвременения Символ на вярата. Според Никифор Калист именно той е написал частта за Светия дух в обновения символ⁵⁸.

Отците на събора съставят списък на епископи, които са знаменосци на православието. Списъкът е ратифициран с указ на Теодосий на 30 юли 381 г.⁵⁹ Определени са епископи за различни региони, обещуването с които е задължително. Тримата избрани за гражданската епархия на Понтика са Хеладий от Кесария, Григорий Нисийски и Отрей от Мелитена.⁶⁰

Григорий е най-близкият съветник на Плакила, жената на императора и изнася надгробното слово най-напред при смъртта на императорската дъщеря Пулхерия, а по-късно и при смъртта на самата Плакила.⁶¹

Св. Григорий Нисийски е автор на 31 богословски трактати, 29 проповеди и 33 писма⁶². Но сякаш като доказателство за изключителния поврат в живота му, свързан със смъртта на брат му Василий и сестра му Макрина, всички те – с едно единствено изключение – съчинението „За девството“ са написани в късния период на живота му – между 379 и 394 г.

⁵⁶ Danielou, J. "Chronology of the sermons of Gregory of Nyssa." *Revue des Sciences Religieuses*, 29 (1955), 351.

⁵⁷ Silvas, A. *Op. cit.*, 47

⁵⁸ Nicephori Callisti Xanthopuli, *Eccl. Historiae, Tomus Secundus*, XII, 13 (PG 126, 781-84).

⁵⁹ Silvas, A. *Op. cit.*, 47.

⁶⁰ Nicephori Callisti Xanthopuli, *op. cit.*, 781-784.

⁶¹ Фокин, А. Р. *Цум. съч.* [Fokin, Al. *Op. cit.*], 24.

⁶² *Ibid.*, 28.

Единодушна е оценката на всички изследователи за философската дълбочина на неговите творби. Брукс Отис го нарича „философски ум, вероятно най-великият измежду християнските богослови след Ориген“⁶³. И макар богословието на Григорий Нисийски да има съществени разлики с богословието на Ориген⁶⁴, именно неговата пиета към египетския мислител, която личи в много от произведенията, е една от причините авторитетът на св. Григорий да пострада, когато Ориген е осъден на Петия вселенски събор в Константинопол през 553 г.⁶⁵

В следващите векове св. Григорий Нисийски продължава да е уважаван авторитет, но интересът към него залянява, за да избухне с нова сила в средата на XX в. и особено в първите години на нашия век.

Библиография

На кирилица

Риболов, Св. Традиция и контекст в богосмислието на гръцките отци, София: Синодално издателство, 2014 [Ribolov, Sv., *Tradition and Context in the Greek Patristic Thought*, Sofia: Synod Press 2014].

Цоневски, И., Патрология. Живот, съчинения и учение на църковните учители и писатели. Част I, София: Софийска света митрополия, 2021 [Tsonevski, I., *Patrologia: Life, Works and Doctrine of Church Teachers and Writers*. Second ed., Part I, Sofia: Holy Metropolis of Sofia, 2021].

Фокин, А. Р. Святитель Григорий Нисский. Жизнь, труды, учение. Москва 2006 [Fokin, A. R. *Saint Gregory of Nyssa: Life, Works, Doctrine*. Moscow, 2006].

Хубанчев, Ант., Т. Коев, Философски идеи в Православния изток, София, 1993 [Hubantchev, Ant., T. Koev, *Philosophical ideas in the Orthodox East*, Sofia, 1993].

⁶³ Otis, Brooks. "Cappadocian Thought as a Coherent System." *Dumbarton Oaks Papers* 12 (1958), 97.

⁶⁴ Вж. Риболов, Св. *Традиция и контекст в богосмислието на гръцките отци*, София: Синодално издателство, 2014 [Ribolov, Sv., *Tradition and Context in the Greek Patristic Thought*, Sofia: Synod Press 2014], 128-257.

⁶⁵ McGuckin, John Anthony, "St Gregory of Nyssa: Bishop, Philosopher, Exegete, Theologian", in Anna Marmodoro, and Neil B. McLynn (eds), *Exploring Gregory of Nyssa: Philosophical, Theological, and Historical Studies* (Oxford University Press, 2018), 9.

На латиница

Aubineau M. Gregoire de Nysse. Traité de la Virginité. Introduction (SC 119, Paris, 1966).

Canévet M. "Grégoire de Nysse", in: Dictionnaire de spiritualité, t. 6, Paris, 1967, p. 972-973.

J. Danielou, "Le mariage de Grégoire de Nysse et la chronologie de sa vie." Revue d'Etudes Augustiniennes et Patristiques 2:1-2, (1956), 71-78.

Danielou, J. "Chronology of the sermons of Gregory of Nyssa." Revue des Sciences Religieuses, 29 (1955), 346-372.

Drobner, H. The Fathers of the Church: A Comprehensive introduction, Peabody, Massachusetts, 2007.

Hild, F. and M. Restle, Tabula imperii Byzantini. 2 Kappadokien (Kappadokia, Charsianon, Sebasteia und Lykandos). Band II Kappadokien, Wien, 1981.

May, G. "Die Chronologie des Lebens und der Werke des Gregor von Nyssa", in M. Harl, Écriture et culture philosophique dans la pensée de Grégoire de Nysse (Leiden: Brill, 1971).

McGuckin, John Anthony, "St Gregory of Nyssa: Bishop, Philosopher, Exegete, Theologian", in Anna Marmodoro, and Neil B. McLynn (eds), Exploring Gregory of Nyssa: Philosophical, Theological, and Historical Studies (Oxford University Press, 2018).

Meredith, A. S. J., Gregory of Nyssa, London–New York 1999.

Moore, William, A Sketch of the Life of S. Gregory of Nyssa, in Schaff, Philip, Nicene and Post-Nicene Fathers, Series II, Vol. 5, Christian Classics Ethereal Library; 1.1 edition (June 8, 2009).

Otis, Brooks. "Cappadocian Thought as a Coherent System." Dumbarton Oaks Papers 12 (1958), 95-124.

Quasten, J., Patrology, vol. III, The Golden Age of Greek Patristic Literature From the Council of Nicaea to the Council of Chalcedon, Allen, Texas, 2005.

Silvas, A., Gregory of Nyssa: The Letters, Leiden – Boston 2007.

Tillemont, L. Memoirs pour Servir à l'Histoire Ecclésiastique des Six Premiers Siècles—Tome Neuvieme qui Contient les Vies de Saint Basile, de Saint Gregoire de Nazianze, de Saint Gregoire de Nysse, et de Saint Amphiloque, Venise, 1732.